

Т. В. ГАЛЬЧАК

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Розглянуто деякі гендерні аспекти мовленнєвої поведінки усного перекладача. Проаналізовано особливості усного мовлення чоловіків і жінок на фонетичному, морфологічному, лексичному та граматичному рівнях. Розглянуті гендерні відмінності не є ключовими факторами, що впливають на якість та адекватність перекладу.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, гендерні стереотипи, гендерні ролі, чоловіче мовлення, жіноче мовлення, гендерлект.

Т. В. ГАЛЬЧАК

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ УСТНОГО ПЕРЕВОДЧИКА

Статья посвящена проблеме изучения гендерного аспекта речевого поведения устного переводчика. Проанализированы особенности устной речи мужчин и женщин на фонетическом, морфологическом, лексическом и грамматическом уровнях. Сделан вывод, что рассмотренные гендерные отличия не являются ключевыми факторами, влияющими на качество и адекватность перевода.

Ключевые слова: речевое поведение, гендерные стереотипы, гендерные роли, мужская речь, женская речь, гендерлект.

T. V. HALCHAK

GENDER ASPECT OF INTERPRETER'S VERBAL BEHAVIOR

The article is devoted to the problem of gender aspect study of interpreter's verbal behavior. The peculiarities of male and female oral speaking on phonetic, morphological, lexical and grammatical levels are analyzed. It is concluded that the examined gender differences are not crucial factors that influence quality and adequacy of interpreting.

Key words: verbal behavior, gender stereotype, gender role, male oral speaking, female oral speaking, genderlect.

Сучасний етап розвитку перекладознавства характеризується інтенсивним зростанням його теоретичних основ для інтеграції з педагогікою, психологією та мовознавством. Схожа картина постає з вивченням гендерного аспекту в усному перекладі, який здійснюють із застосуванням педагогічних та психолінгвістичних досліджень, що висвітлюють нові особливості мовленнєвої поведінки індивідів, зокрема усних перекладачів. Вивчення гендерної проблематики в педагогіці та перекладознавстві постає одним з пріоритетних напрямів досліджень сучасних вітчизняних та зарубіжних мовознавців.

Метою статті є встановлення певних особливостей зіставлення однієї мови з іншою чи одного вихідного тексту з іншим.

Варто зазначити, що спроби дослідити гендерні відмінності фахівців різних сфер діяльності проводились у різних галузях знань: психології, біології, медицині, менеджменті, маркетингу та ін. Перекладознавство не є винятком. Існує загальноприйнята думка, що наукові дослідження на тему відмінностей між мовленням чоловіка і мовленням жінки почались лише в 60–70 роках ХХ ст. Проте, Є. Митрохіна і А. Бесарабенко вважають, що певні напрацювання у галузі дослідження статі і її значення в мові з'явилися значно раніше [15].

Вперше чинник статі в поєднанні з мовленням виник в античності під час осмислення категорії граматичного роду. Подальшим стимулом дослідження гендерного чинника в мові стало відкриття в XVII ст. екзотичних первісних мов, в яких існував поділ на чоловічий і жіночий варіанти чи навіть тотожні чоловічі і жіночі мови. Накопичена інформація про наявність відмінностей в мові, пов'язаних зі статтю, в її носіїв у народах, які перебували на

стадіях первісного розвитку, нашоухнула лінгвістів і філософів на думку про можливість існування гендерних відмінностей і в «цивілізованих» мовах Європи. В 1922 р. О. Есперсен присвятив цілий розділ фундаментальної праці про походження і розвиток мовних особливостей жіночої мовної компетенції [22, с. 57–66]. Зауважимо, що в нього відсутній розділ про чоловічу мову, яку він сприймав як норму, а жіночу як відхилення від норми.

Більш інтенсивно і систематичні дослідження почалися в 60-70-і роки ХХ ст. Вони були спрямовані на аналіз мовлення з метою виявлення статево зобумовлених особливостей мовної поведінки чоловіків та жінок [19, с. 84–92].

Одним з результатів розвитку цього напрямку досліджень стало виникнення теорії дефіцитності жіночого мовлення в порівнянні з чоловічим [4, с.75-92], а в подальшому – теорії диференціації чоловічої і жіночої вербальної поведінки [12, с.253]. Прихильники цих теорій прийшли до висновку про існування в чоловічій і жіночій мовленнєвій діяльності особливих рис, які не дозволяють ототожнювати одну мовленнєву практику з іншою. Н.Пушкарьова пише, що теорія диференціації чоловічої і жіночої мов створила концепцію гендерлектів (за аналогією з діалектами – чоловічої і жіночої мов і відповідно двох культур – чоловічої і жіночої [17, с. 31-40]). Прихильники цієї концепції закликали дослідників зосередити увагу не на «механізмах пригнічення жінок через мову», а на комунікативних невдачах, які трапляються і з чоловіками і з жінками.

Проте, як зазначає С. Табурова, в 1990-і роки було відкинуто існування особливих чоловічої і жіночої мов, тобто гендерлектів, з константними ознаками [19, с. 84–92]. Лінгвісти зрозуміли, що необхідно вивчати мовлення чоловіків і жінок в конкретному контексті. «Словник гендерних термінів» додає, що відмінності в чоловічому і жіночому мовленні незначні, не проявляються в жодному мовленнєвому акті і не сідчать, що стать є вирішальним фактором комунікації. Встановлено також, що одна і та ж людина в різних комунікативних ситуаціях виявляє різну мовленнєву поведінку, що отримало назву перемикування коду. Вивчення комунікації осіб однієї статі, але різного соціального і професійного статусу також виявило ряд відмінностей. Мовленнєва поведінка будь-якої особи вдома і на роботі, за знайомих і незнайомих обставин також відмінна.

Як вже зазначалось, проблема «мова і стать людини» в лінгвістиці довго не розглядалась. Окремі спостереження, які її стосувалися, містились в літературі, але при цьому чоловіче мовлення розглядалось як норма, а жіноче – як відхилення від норми. А. Беляєва вважає, що ці уявлення властиві і народній свідомості [1]. Вони підтверджуються в приказках, приповідках, сталих виразах, орієнтованих на цю проблематику. Часто ці уявлення не підкріплені фактами, отриманими на дослідженнях конкретного матеріалу. Але все-таки вони відіграють немалу роль в суспільстві, оскільки можуть:

- накладати певний відбиток на сприймання жіночого мовлення, особливо представниками протилежної статі;
- по-друге, впливати на мовлення жінок під час засвоєння ними правил мовної поведінки.

Найпоширенішими «народно-лінгвістичними» уявленнями щодо жіночого мовлення є наступні: жінки балакучі; жінки люблять задавати питання; жінки менше вживають ненормативну лексику і рідше використовують різкі висловлювання, ніж чоловіки; жінки ввічливіші [1].

Лінгвістичні гендерні дослідження мовлення чоловіків і жінок наприкінці ХХ ст. встановили, що відмінності між чоловічим і жіночим мовленням лежать в різних галузях мовлення: фонетиці, фонології, граматиці. Існують також розбіжності в тактиках ведення бесіди. Г. Двінянінова помітила, що жіноче мовлення менш категоричне порівняно з чоловічим. Це проявляється застосуванням мовних засобів «самозахисту», а також засобів, які демонструють невпевненість комуніканта в спілкуванні (наприклад, питання-уточнення «чи не так?», питальна інтонація в стверджувальних висловлюваннях і т.д.) [6].

Є. Горощко додає, що жінкам властиво частіше задавати питання, оскільки вони більше зацікавлені в продовженні бесіди. Свою незгоду з думкою співрозмовника жінка частіше висловлює мовчанням, а не відкритим словесним протестом. За деякими даними, вважається, що засоби вербальної агресії їй менш властиві, ніж чоловіку. Існує також «чоловіче» і «жіноче» розуміння вербальної агресії: жінки вважають її спрямованою особисто проти себе і схильні перебивати спілкування, чоловіки вбачають в ній спосіб інтенсифікації бесіди [5].

І. Кавінкіна вважає, що усні тексти чоловіків і жінок мають такі особливості:

- теми розмов, які пропонують чоловіки, частіше отримують розвиток, їхні висловлювання рідше залишаються без відповідної вербальної реакції; жінкам ще властива більша кількість мінімальних реакцій-відповідей типу так, ага, мм-м, ніж чоловікам;
- прагматичний смисл реакцій-відповідей чоловіків і жінок відрізняється: якщо жінки використовують їх для підтримання розмови, як знаки уваги та інтересу, то мінімальні реакції-відповіді чоловіків сигналізують про відсутність інтересу;
- жінки легше перемикаються, «змінюють» ролі під час акту комунікації, проявляючи більшу психологічну підготовленість та гнучкість;
- типова риса побудови тексту, властива жінкам; включення в хід розмови, бесіди, діалогу на будь-яку не пов'язану з ситуацією тему тієї тематики, яку створює сама ситуація (обставини мовлення, дії, що відтворюють мовці т.д.); чоловікам, навпаки, властиве небажання перемикатись на побутові теми, зумовлені ситуацією [8].

Аналізуючи мовленнєву поведінку парламентарів, реплік із залу на адресу виступів депутатів-жінок, С. Табурова стверджує, що чоловіки більш схильні до конфліктної комунікації, тоді як жінки віддають перевагу гармонічній комунікації, метою якої є прояв солідарності і підтримки [19]. Конфліктні емоції важливі для них переважно для самозахисту і підтримки товариша по партії, але не для утвердження власного іміджу. Чоловіки значно частіше прагнуть перевести конфлікт з ділового на міжособистісне підґрунтя, виражаючи при цьому спектр емоцій за шкалою «гарний» – «поганий». Жінки відповідно віддають перевагу диспуту, в ході якого відбувається пошук істини, чи конфліктним переговорам, у ході яких проявляється план дій. Вони вербалізують емоції за шкалою «правда» – «брехня» чи «правильний» – «неправильний». Мовленнєва поведінка жінок більш прямолінійна, однозначна і відкрита, як і належить в конструктивному діалозі рівним за статусом. Видима м'якість і прихильність чоловіків, як вважає С. Табурова лише прояв покровительства «сильного» по відношенню до «слабкого» і підкреслює статусну нерівність [19, с. 67].

Аналізом мовлення чоловіків і жінок на різних рівнях мови (фонетичному, морфологічному, лексичному і т. д.), дослідники роблять висновок про відмінності в жіночому й чоловічому мовленні. Однак, всіма визнається неуніверсальність цих відмінностей. Інакше кажучи, всі визнають, що помітні особливості не є усталеними законами, а лише тенденціями вживання. Це властиво жінкам, це типово для жінок, а це типово для чоловіків – можна говорити лише, не стверджуючи, що так і тільки так говорять чоловіки або жінки.

Підсумовуючи спостереження деяких американських і англійських дослідників і ґрунтуючись на власних дослідженнях, М. Китайгородська та Н. Розанова визначають наступні просодичні риси, які більшою мірою властиві жінкам, ніж чоловікам: більш високий рівень основного тону; ширший голосовий діапазон; здатність легше змінювати голосовий реєстр; широке використання плавних нисхідних і висхідних тонів; менша гучність; придих, лабілізація, назилізація. Жінки також частіше застосовують для вираження емоцій інтонацію, тоді як чоловіки віддають перевагу використанню лексичних засобів [7, 90-136].

На морфологічному рівні І. Кавінкіна називає наступні відмінності:

- жінки використовують більшу кількість зменшувально-пестливих суфіксів порівняно з чоловіками. Очевидно це явище відображає потребу жінок в розширенні набору засобів для передання різних відтінків пестливості, зменшуваності, збільшення степеню прояву емоційно-оцінної ознаки, підкреслення характерних особливостей означуваного, а також висловлювання ставлення до нього;
- зменшувально-пестливі форми в чоловічому мовленні застосовуються в ситуаціях, коли описуються маленькі діти і близькі люди або вказуються маленькі розміри та обсяги означуваного. Жінки частіше використовують димінутиви для емоційної передання своїх багатогранних стосунків з навколишнім світом. Письмове мовлення чоловіків більшою мірою містить зменшувальний акцент на відміну від жіночого мовлення, яке містить в рівній степені і зменшувальні і пестливі форми іменників [8].

При детальному вивченні лексичного рівня виявляється, що він найбільш підвладний впливу гендерних стереотипів, гендерних ролей, оскільки вони визначають сферу традиційних інтересів чоловіків і жінок. Як вважають Е. Земська, М. Китайгородська, Н. Розанова,

«рольовий» фактор необхідно враховувати під час дослідження переважаючої і специфічної тематики бесід (жінки – мода, кулінарія, діти; чоловіки – спорт, техніка, політика) [7, с. 110]. Наслідком таких відмінностей є різний ступінь володіння лексикою певних тематичних груп.

О. Есперсен першим помітив, що за своїм обсягом «жіночий» словник відносно менший, оскільки жінка користується так би мовити «ядром» словника (сталим шаром лексики), тобто лексичними одиницями з більшою частотою вжитку в мовленні, тоді як чоловік використовує більше неологізмів, професіоналізмів та архаїчних форм слів, не будучи спроможним підшукати їм більш загальноживане слово чи вислів. Е. Земська, М. Китайгородська, Н. Розанова відзначають також наступні відмінності:

- для чоловічого мовлення в побутових ситуаціях характерна тенденція до точності номінації, термінологічності слововживання. Жінки в таких випадках часто використовують приблизне позначення, ерзацномінації;

- в чоловічому мовленні порівняно з жіночим, помітний сильніший вплив фактора «професія». Це виявляється, зокрема, в тенденції широкого використання під час невимушеного спілкування фахової термінології. Очевидно можна говорити про активніше використання чоловіками багажу професійних знань поза сферою професійного спілкування. Це може слугувати непрямим свідченням значно вищого статусу професійної ролі в наборі соціальних ролей у чоловіків порівняно з жінками:

- чоловічому мовленню, порівняно з жіночим, властива тенденція до використання експресивних, стилістично знижених засобів. Типовим для нього є також часто навмисне жартівливе огрубіння мовлення; особливо це характерно для ситуацій, де, зазвичай, проявляються ніжні почуття (розмови з дітьми, тваринами). У жіночому мовленні в ситуаціях фамільярного спілкування теж можливе навмисне вживання стилістично зниженої лексики, що слугує, як правило, демонстрацією невимушеності спілкування, психологічної розкутості;

- типовою стилістичною характеристикою жіночого мовлення є тенденція до гіперболізованої експресії. Це виявляється в широкому функціонуванні слів-інтенсивів. Вказана особливість слововживання характерна для висловлення оцінних значень. Вона чітко прослідковується також в специфічно жіночих стереотипних діалогічних реакціях і у засобах налагодження контактів;

- жіноче мовлення, порівняно з чоловічим, відрізняє вища концентрація емоційно оцінних слів і конструкцій в текстах. В чоловічих текстах частіше присутня стилістично нейтрально оцінна лексика;

- жінки широко використовують прикметники і прислівники, які виражають загальну позитивну оцінку, використовуючи при цьому експресивні синоніми загальнооцінного прикметника гарний. До таких типово жіночих оцінних слів належать позитивні оцінки – прикметники і відповідні прислівники: *чудовий, чарівний, прекрасний, надзвичайний, дивовижний* [7, с. 114–115].

Якщо говорити про словарний склад і асоціативні ряди, то Н. Е. Болтенко вважає, що оскільки жінки більше, ніж чоловіки зосереджені на своєму внутрішньому світі, то в їх словниковому запасі трапляється більше слів, які описують почуття, емоції, вони частіше використовують дієслова, що передають емоційно-психологічний стан людини [3]. Як зазначає А. Кіріліна, жіноче асоціативне поле виглядає більш узагальненим і «гуманістичним» (природа, тварини, повсякденне життя), тоді як чоловіки асоціюють себе зі спортом, мисливством, професійною і військовою галузями [10, с.18–27].

В галузі граматики, за свідченнями І. Кавінкіної, були зроблені наступні спостереження:

- жінки використовують більше займенників, часток, іменників, ніж чоловіки;
- жінки, порівняно з чоловіки, більш схильні до використання вигуків, найчастішим з яких є «ой»;
- типово жіночими є конструкції із займенниками такий, так, який, помічені як позитивною, так і негативною конотацією;
- «чоловічі» тексти часто коротші від жіночих, менш динамічні і предметніші;
- жінки частіше від чоловіків користуються інверсією в порядку слів;
- жінки частіше використовують окличні і питальні речення [8].

Таким чином, гендер – це складний соціокультурний конструкт, який активно вивчається останнім часом в соціології, психології, історії, антропології, філософії, культурології, педагогіці, лінгвістиці. Запозичений з лінгвістичного контексту в 70-і роки ХХ ст., зараз він означає нині соціальну стать, тобто відмінності між чоловіками і жінками, що залежать не від біологічних факторів, а від соціальних, культурних умов. Він протиставляється таким поняттям, як стать (біологічні відмінності) і рід (лінгвістична, граматична категорія).

Підсумовуючи сказане вище, відзначимо, що всі вказані характеристики не є універсальними і часто залежать від обставин, в яких відбувається спілкування, від соціального і культурного рівня комунікантів. Інакше кажучи, мовленню деяких жінок властиво багато рис чоловічої мовленнєвої поведінки і навпаки. Тому на якість і адекватність перекладу впливають не лише характерологічні властивості мов, відмінності між мовою оригіналу і мовою перекладу, й особистісні, культурні, соціальні та гендерні властивості перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева А. Ю. Речь и речевое поведение мужчин и женщин / А. Ю. Беляева // <http://hclub.cluster.sgu.ru/lingvistic/14.html>
2. Болтенко Э. Н. Стереотип как основание гендерных исследований в лингвистике / Э. Н. Болтенко // http://bspu.ab.ru/Journal/vestnik/ARNIW/N4_2002/1_sekz/boltenko.html
3. Болтенко Э.Н. Вербализация эмоциональной сферы в современном немецком языке с гендерных позиций / Э. Н. Болтенко // http://gasu.asu.ru/izdgagu/КО/10_11_2002/ew-scienc11.shtm
4. Брандес М. Стиль и перевод / М. Брандес // Тетради переводчика № 5. – М., 1983 – С. 75 – 92.
5. Горошко Е. Гендерная проблематика в языкознании / Е. Горошко // <http://owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm>
6. Двинянинова Г. С. Язык, речь, коммуникативное поведение индивидов в призме англоязычных гендерных исследований / Г. С. Двинянинова // <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0056=rus>
7. Земская Е. А., Китайгородская М. А, Розанова Н. Н. Особенности мужской и женской речи / Е. А. Земская, М. А. Китайгородская, Н. Н. Розанова // – Русский язык в его функционировании. Коммуникативно - прагматический аспект. – М.: Наука, 1993 – С. 90 – 136.
8. Кавинкина И. Проявление гендерного фактора в русском языке / И. Кавинкина // http://envila.by.iatp.org.ua/nfo/courses/conference99/a2_6.html.
9. Кирилина А. В. Гендерные исследования в зарубежной и российской лингвистике (Философский и методологический аспекты) // <http://ons.rema.ru:8100/2000/4/15.htm>
10. Кирилина А. В. О применении понятия гендер в русскоязычном лингвистическом описании / А. В. Кирилина // Филологические науки, – 2000. – №3. – С.18 – 27.
11. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А. В. Кирилина // Филологические науки, – 1998. – №2 – С.51 – 58.
12. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение./ В. Н. Комиссаров // – М.: ЭТС, 1999.– 192 с.
13. Комиссаров В. Н. Теория перевода. / В. Н. Комиссаров / – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
14. Майер Д. Социальная психология. / Д. Майер / – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
15. Митрохина Е.В., Бессарабенко А.В. Проблема гендера в истории языка // http://teneta.rinet.ru/rus/me/mitrobes_gender.
16. Пушкарев Л. Н. Гендерный анализ и его применение к изучению истории культуры / Л. Н. Пушкарев // Отечественная история. – 1999. – № 1. – С.19-29.
17. Пушкарева Н. Л. Гендерная лингвистика и исторические науки / Н. Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 2001. – № 2. – С. 31–40.
18. Пушкарева Н. Л. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы / Н. Л. Пушкарева // Вопросы истории. – 1998. - № 6. – С. 76–78.
19. Табурова С. К. Гендерные аспекты поведения парламентариев (на материале парламентских дебатов в ФРГ) / С. К. Табурова // Социологические исследования. – 1999. - № 9. – С. 84–92.
20. Словарь гендерных терминов // <http://www.owl.ru/gender/index.htm>
21. Longman Dictionary of English Language and Culture. – UK: Longman, 1999. – 1568 p.
22. Jespersen, O. Language, its nature, development and origin, Allen & Unwin, — London, 1922.
23. The Chambers Dictionary. – Cambridge: Chambers, 1995. – 2062 p.